

Laura BRAZAITIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

PAKRAŠTINIŲ VAKARŲ AUKŠTAIČIŲ ŠIAULIŠKIŲ PERIFERIŠKUMAS

The peripheral nature of the Western Aukštaitian subdialect
of Šiauliai

Anotacija. Straipsnyje, remiantis XXI a. 2-ojo dešimtmečio tarmių garso įrašais, pristatomas Zinkevičiaus ir Girdenio skirstymo vakarų aukštaičių šiauliškių ir su jais besiribojančių vakarų, rytų ir pietų aukštaičių šnektų tyrimas. Nagrinėjamas šnektas lietuvių tarmių klasifikacijose skiriančių ir joms būdingų tarminių požymių analizė rodo, kad nedideli vienu skiriamųjų ypatybių vartosenos pokyčiai veikiausiai aiškintini tarmių tarpusavio, jų ir bendrinės kalbos sąveika. Kitos skiriamosios ypatybės, fiksuotos garso įrašuose, gali būti siejamos su bruožais, būdingais tradicinės šnektos ir vietinės lenkų kalbos pagrindu besiformuojančiam antriniam dialektui.

Raktažodžiai: lietuvių kalba; vakarų aukštaičiai šiauliškiai; lietuvių tarmių klasifikacija; aukštaičiai viduriečiai; tarminiai požymiai; periferinės šnektos.

Abstract. This article, based on audio recordings of dialects from the early 2010s, presents Zinkevičius and Girdenis's study on the classification of the western Aukštaitian subdialect of Šiauliai and the bordering western, eastern, and southern Aukštaitian subdialects. An analysis of the subdialectal features that distinguish and are characteristic of the dialects under consideration in the classification of Lithuanian dialects shows that small changes in the use of some distinctive features can most likely be explained by the interaction between dialects as well as between them and the Standard Lithuanian language. Other distinctive features in the audio recordings can be associated with the characteristics of a secondary dialect forming based on the traditional dialect and the local Polish language.

Keywords: Lithuanian; Western Aukštaitian subdialect of Šiauliai; classification of Lithuanian dialects; Middle Aukštaitian; dialectal features; peripheral subdialects.

1. Įvadas

Sugretinę kelių laikotarpių lietuvių tarmių klasifikacijas – pačių sudarytą XX a. 7-ajame dešimtmetyje su XX a. 4-ojo dešimtmečio Antano Salio skirstymu, dialektologai Zigmas Zinkevičius ir Aleksas Girdenis išskyrė ir aptarė išryškėjusius keturis skirtumus: 1) atsisakė aukštaičių viduriečių skyrimo, 2) išskyrė dzūkuojančius aukštaičius į vieną patarmę, 3) perdalijo rytų aukštaičius, 4) pakeitė patarmių pavadinimus (Girdenis, Zinkevičius 1966, 139–147; Zinkevičius 1966, 13–17; 1969, 137–150). Šie pokyčiai, jų teigimu, atsirado atsisakius skiriamųjų priebalsinių požymių, kuriais grįstas Salio tarmių skirstymas, ir tarmes suklasifikavus remiantis vokalizmo ir kirčiavimo (kirčio ir priegaidžių) bendrumais bei skirtumais (Girdenis, Zinkevičius 1966, 141).

Šio straipsnio objektas – klasifikacijose nesutampančių vakarų aukštaičių šiauliškių (arba Salio skirstymo aukštaičių viduriečių) ir su jais besiribojančių vakarų aukštaičių kauniškių, rytų aukštaičių panevėžiškių ir pietų aukštaičių šnektos.

Tikslas – nustatyti šiauliškių pakraščių šnektų plotų slinktis.

Uždaviniai: 1) aptarti vakarų aukštaičių šiauliškių ir jų pakraščių šnektų padėtį lietuvių tarmių klasifikacijose teritoriniu ir kalbiniu požiūriais; 2) atlikti naujausioje tarmių medžiagoje fiksuotų šias šnektas skiriančių ir kitų ypatybių analizę; 3) nustatyti šiauliškių ir su jais besiribojančių vakarų, rytų ir pietų aukštaičių šnektų atkarpų slinktis.

Tiriamąją medžiagą sudaro šiauliškių ir gretimų vakarų aukštaičių kauniškių (Rugėnų, Vareikonių, Muniškių apylinkės), rytų aukštaičių panevėžiškių (Kėrbaičių, Liutkiškių, Miežaičių apylinkės) ir pietų aukštaičių (Žaslių, Papačių, Kaugonių apylinkės) šnektų atkarpose surinkti ir Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve saugomi XXI a. 2-ojo dešimtmečio tarmių garso įrašai. Jų bendra trukmė – per 50 val. (žr. Garsinių šaltinių sąrašą). Radviliškio apylinkių šnektų ties Miežaičiais kalbinei situacijai įvertinti papildomai perklausyta beveik 15 val. garso įrašų iš gretimų Karčemų (LKA 198) ir piečiau esančių Surviliškio (LKA 335) apylinkių.

Naujumas ir aktualumas. XXI a. pradžioje dialektologams surinktus naujų duomenų iš viso lietuvių kalbos ploto, taigi ir iš vakarų aukštaičių šiauliškių, atsirado galimybė palyginti kelių laikotarpių medžiagą ir įvertinti

pokyčius¹. Dalis jos, būtent iš Vareikónių, Bābtų ir Muniškių apylinkių, yra išnagrinėta ir paskelbta (Geržotaitė 2016, 130–131; 2017a, 1290–1299). Gauti rezultatai, galima teigti, koreliuoja su dešimtmečiu vėliau čia sukaupytą garso įrašų pagrindu atlikto tyrimo išvadomis (Mikulėnienė, Bakšienė et al. 2023, 65–76). Tačiau visus tris šiauliškių pakraščių šnektų plotus apimančio ir, manytina, geriausiai šnektų plotų slinkčių visumą atskleidžiančio tyrimo iki šiol nebuvo.

2. Teritorinis aukštaičių viduriečių (vakarų aukštaičių šiauliškių) pereigiškumas

Aukštaičius viduriečius, kaip žinoma, skyrė ne visi dialektologai. Pavyzdžiui, Antano Baranausko skirstyme šie aukštaičiai įėjo į rytiečių pirmųjų tarmės plotą (Baranovskij 1898, 49–51). Pirmasis aukštaičius viduriečius nurodė Kazimieras Jaunius (1911, 23). Pastarojo tarmių (iš jų ir aukštaičių viduriečių) ribas patikslino ir žemėlapyje detalizavo Salys (1933). Iš jo tarmių aprašų ir kartografinės medžiagos matyti, kad aukštaičiai viduriečiai, beveik per visą lietuvių kalbos plotą nusitęsę siauru ruožu, šiek tiek išplatėjusiu tik pietuose ir pietryčiuose, yra tarsi įsispraudę tarp vakarinių ir rytinių patarmių (Salys 1933, 28–29; 1946, 38, 54; 1992, 77, 111) (žr. 1 pav.).

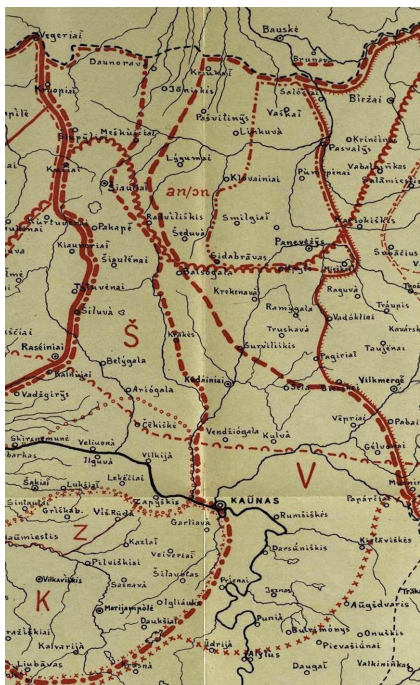
Salio skirstymą vaizduojantys žemėlapiai vėlesnių kalbininkų buvo pakoreguoti, tiesa, nenurodžius priežasčių (LKT; LKA 1, žemėl. Nr. 1)² (žr. 2 pav.). Palyginus 1 ir 2 paveiksle pateiktus žemėlapius, matyti, kad pakeitimai atlikti ties trimis aukštaičių viduriečių pakraščių atkarpomis.

Nedidelė šiaurės rytinė aukštaičių viduriečių dalis apie Radviliškį (Kìrbaičių, LKA 164³, Liùtkiškių, LKA 197, Miežaičių, LKA 229 apylinkės) teko aukštaičiams rytiečiams pantininkams. Pastariesiems pakoreguotame

¹ Tarmių duomenys rinkti pagal Lietuvių kalbos institute 2011–2014 m. vykdytą Visuotinės dotacijos projektą „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028, vadovė prof. dr. Danguolė Mikulėnienė). Plačiau apie tyrimą žr. Mikulėnienė, Meiliūnaitė et al. 2014.

² Plačiau apie atliktus pakeitimus Salio tarmių klasifikacijoje žr. Šukys 1970, 4; Girdenis 1971, 202; Geržotaitė 2016, 65.

³ Skaiciais tekste ir žemėlapiuose žymimos gyvenamosios vietovės yra *Lietuvių kalbos atlaso* punktai (LKA 1, 21–30).

1 pav. Aukštaičių viduriečių plotas Salio tarmių klasifikacijoje (1933)

2 pav. Salio tarmių klasifikacijos aukštaičių viduriečių plotas LKT duomenimis

Salio tarmių žemėlapyje taip pat buvo priskirtos šiek tiek toliau išsidėsčiusios, galimai tiek aukštaičių viduriečių, tiek ir aukštaičių rytiečių pantininkų ypatybėmis galėjusios pasižymėti Survilkiškio (LKA 335) apylinkės. Šie pakeitimai, matyt, lėmė tai, kad Salio aukštaičius viduriečius imta suvokti ne kaip vientisus, bet iš dviejų dalių susidedančius (LKT; LKA 1, žemėl. Nr. 1).

Ties vakariniais aukštaičių viduriečių pakraščiais su aukštaičiais vakariečiais, arba Rugėnų (LKA 440), Vareikonių (LKA 470), Muniškių (LKA 496) apylinkėse, akivaizdžiai skirtojų iš pirmo žvilgsnio nematyti. Norint juos išvėlyti, atkreiptinas dėmesys į tiriamųjų vietovių, arba gyvenamųjų punktų, tinklą (Mikulėnienė, Čepaitienė 2021, 85–87) (žr. 1 lentelę).

Taigi gyvenamųjų punktų tinklo *Lietuvių kalbos atlasui* sudarymas, kaip matyti iš 1 lentelės, Salio pradėtas dar Antrojo pasaulinio karo metais, vėliau buvo koreguotas. Pavyzdžiui, Vareikonių (LKA 470) punktas Salio regis-

tracijos lapuose nenurodytas, tačiau tuo pačiu numeriu pažymėti aplinkiniai Bābtų, Sausinės, Vōsiškių kaimai. Panaši situacija išryškėja ir Muniškių (LKA 496) punkto atveju. Tik Rugėnų (LKA 440), kaip gyvenamosios vietovės tarmių faktams rinkti, Salys nebuvo išskyręs (plačiau žr. Mikulėnienė 2013, 71–91; 2014, 81–104).

1 lentelė. Aukštaičių viduriečių paribių šnektų punktai Salio *Apklausas I*⁴ ir LKA duomenimis

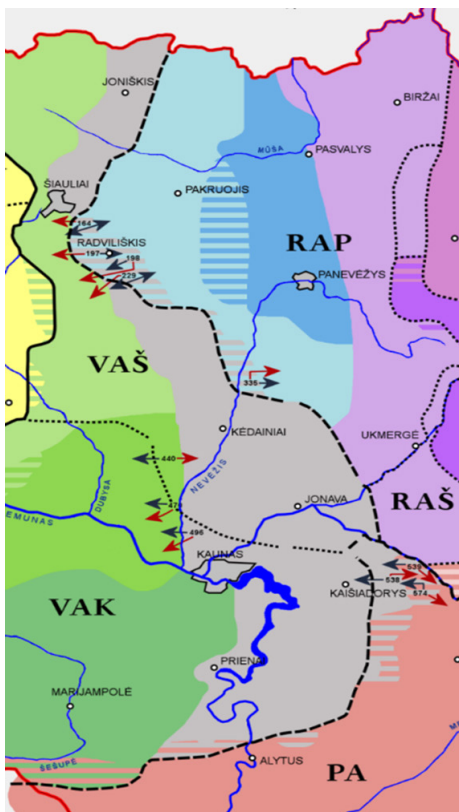
Punkto Nr. 1942–1943 m.	Registracijos eilės Nr.	Valsčius	Kaimas	LKA punkto Nr.	Vietovė
164	164	Radviliškio	Kutiškių Žironų Birjočių Bertužių Kairių	164	Kirbaičiai
197 (?)	164	Radviliškio	Dvarininkų	197	Liutkiškiai
229	164, 102	Radviliškio, Šeduvos	Miežaičių Bebrųjų	229	Miežaičiai
–	–	–	–	440	Rugėnai
470	28	Babtų	Babtai Sausinės Vosiškių	470	Vareikoniai
496	28	Babtų	Sausinės	496	Muniškiai
538	213	Žaslių	Ilgakiemio Kurmiškių Antakalnio Dubių Stabinciškių Žaslių vnk.	538	Žasliai
539	213	Žaslių	Paparčių	539	Paparčiai
574	212	Vievio	Aleksandriškių	574	Kaugonys

Pietrytiniai aukštaičių viduriečių, besiribojančių su dzūkais vakariniais, pakraščiai taip pat pakoreguoti. Anot Salio, Paparčių (LKA 539) gyvento-

⁴ Remtasi punktų sąrašu „1942–1943 m. atsakytų apklausos lapų (žodžių geografiškai) registracija“ (mašinraštis), saugomu Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve (plačiau apie jį žr. Mikulėnienė 2013, 74).

jai, priešingai nei lietuvių tarmėtyros darbuose nurodė vėlesnio laikotarpio tyrėjai, turėjo kalbėti dzūkų vakarinių tarme, o Žaslių (LKA 538) – jau, matyt, labiau aukštaičių viduriečių (Geržotaitė 2016, 69). Kaugonių apylinkės (LKA 574) XX a. 4-ajame dešimtmetyje galimai buvusios dzūkiskos, o piečiau išsidėsčiusios Kietaviškių (LKA 556) – vėl vidurietiškos.

XXI a. pradžioje, išanalizavus paties Salio darbuose (1933, 21–34; 1935, 1–87; 1946, 1–67) paskelbtus tarmių plotų aprašus ir kartografinę medžiagą, sudarytas patikslintas XX a. 4-ojo dešimtmečio lietuvių tarmių skirstymo žemėlapis (Geržotaitė 2016, 85). Jį kompiuterinės kartografijos būdu sugretinus su Zinkevičiaus ir Girdenio tarmių klasifikacijos žemėlapiu, identifiikuoti nesutampantys šnektų plotai. Atlikta jų analizė ir sudarytas klasifikacijose nesutampančių šnektų plotų slinkčių žemėlapis (Geržotaitė 2016, 92–187) (žr. 3 pav.).

3 pav. **Vakarų aukštaičių šiauliškių pakraščio šnektų kitimo slinkty** (Geržotaitė 2016, 187)

VAŠ – vakarų aukštaičiai šiauliškiai, VAK – vakarų aukštaičiai kauniškiai, PA – pietų aukštaičiai, RAP – rytų aukštaičiai panevėžiškiai, RAŠ – rytų aukštaičiai širvintiškiai; mėlynos spalvos rodyklėmis žymimos šnektų atkarpų slinkty Salio, raudonos – Zinkevičiaus ir Girdenio skirstyme

3 paveiksle rodyklės, apibendrinančios šios analizės rezultatus, parodė, kad per maždaug tris dešimtmečius visame lietuvių kalbos plote įvykusios pagrindinių izofonijų slinktytys abiejų klasifikacijų požiūriu vertintinos kaip nežymios.

Labiau išsiskyrė vakarų aukštaičių šiauliškių (arba Salio skirstymo aukštaičių viduriečių) pakraščių su vakarų, rytų ir pietų aukštaičiais šnektos. Tai yra:

- Radviliškio, arba Kirbaičių (LKA 164), Liutkiškių (LKA 197), Miežaičių (LKA 229) apylinkės,
- Rugėnų (LKA440), Vareikonių (LKA 470), Muniškių (LKA 496) apylinkės,
- Žaslių (LKA 538), Papačių (LKA 539), Kaugonių (LKA 574) apylinkės (žr. 3 pav.).

Šios trys šnektų atkarpos išsidėsčiusios ne tik šiaurės rytinės, bet ir pietinės / pietrytinės bei vakarinės vakarų aukštaičių šiauliškių dalies pakraščiuose.

3. Kalbinis aukštaičių viduriečių (vakarų aukštaičių šiauliškių) pereigiškumas

Ne tik geografine padėtimi, bet ir kalbinėmis ypatybėmis Salio aukštaičiai viduriečiai, kartu ir jų pakraščių šnektos, išryškėja kaip pereiginiai:

- (1) Kietojo priebalsio *l* tarimu žodžio pradžioje šie aukštaičiai atsiskiria nuo aukštaičių vakariečių, tačiau susisieja su aukštaičiais rytiečiais ir dzūkais, kurie šį priebalsį kietina.
- (2) Išlaikydami nepakitusių dvibalsius *an*, *am*, *en*, *em*, jie atsiskiria nuo rytiečių ir šliejasi prie vakariečių.
- (3) Buvusių nosinių balsių *q*, *ę* išlaikymu aukštaičiai viduriečiai atsiskiria ne tik nuo aukštaičių rytiečių, bet ir nuo dzūkų vakarinių.
- (4) Pietinėje šių aukštaičių dalyje, besiribojančioje su dzūkais vakariniais, arba, Salio terminais tariant, priedzūkyje, nesama „tikrojo dzūkavimo“, tačiau pasitaiko ir dzūkiškai tariamų formų (Salys 1935, 68–69; 1992, 304).

Dėl šių priežasčių Salys aukštaičius viduriečius įvardijo kaip atskiros tarmės nesudarančius, tačiau ir prie kitų tarmių neprišliejamus (Salys 1935, 67–69; 1946, 53; 1992, 109).

XX a. 7-ajame dešimtmetyje Zinkevičiui ir Girdeniui tarmės suskirsčius kitu pagrindu, didžioji Salio aukštaičių viduriečių dalis buvo priskirta vakarų aukštaičiams šiauliškiams, mažesnioji (pietinė, pietrytinė) – vakarų aukštaičiams

kauniškiams, mažiausioji (patys pakraščiai) – pietų aukštaičiams (Girdenis, Zinkevičius 1966, 139–147; Zinkevičius 1969, 365–380) (žr. 3 pav.).

Vakarų aukštaičiais šiauliškiais laikytini tie, kurie atitraukia kirtį, trumpina nekirčiuotus ilguosius balsius, o kauniškiais vadintini neatitraukiantys kirčio ir geriausiai išlaikantys nekirčiuotus ilguosius balsius (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Aukštaičių viduriečių (vakarų aukštaičių šiauliškių) paribių šnektų priklausomybė ir skiriamieji požymiai tarmių klasifikacijų požiūriu

Šnektos \ Požymiai	Kirčiuoti tvirtagaliai <i>an, en</i>	Kirčiuoti <i>a, ę</i>	Prieškirtiniai <i>y, ū</i>	Kirčiuoti <i>i, u</i>	Priebalsis <i>l</i> prieš <i>e, é</i>	Kirčio atitraukimas	Trumpieji galūnės balsiai <i>a, u</i>	Afrikatos <i>č, dž</i> , prie- balsiai <i>t, d</i> bei jų jun- giniai <i>tv, dv</i>
Salio (1933) tarmių skirstymas								
Aukštaičiai viduriečiai (Kirbaičiai, Liutkiškiai, Miežaičiai, Muniškiai)	<i>an, en</i>	<i>q, ę</i>			<i>l</i>			
Aukštaičiai vakariečiai viduriečiai (Rugėnai)	<i>an, en</i>	<i>q, ę</i>			<i>l</i>			
Dzūkai vakariniai (Žasliai, Paparčiai, Kaugonys)								<i>c, dz</i> <i>c(v), dz(v)</i>
Zinkevičiaus ir Girdenio tarmių skirstymas (Girdenis, Zinkevičius 1966)								
Rytų aukštaičiai panevėžiškiai (Kirbaičiai, Liutkiškiai, Miežaičiai)	<i>on, en</i>	<i>o, ę</i>					<i>v</i>	
Vakarų aukštaičiai šiauliškiai (Rugėnai, Muniškiai)	<i>an, en</i>	<i>q, ę</i>	<i>i, u</i>	<i>i, u.</i> <i>ĩ, ur</i>		atitrau- kiamas		
Pietų aukštaičiai (Žasliai, Paparčiai, Kaugonys)	<i>an, en</i>	<i>q, ĭ</i>						
Vakarų aukštaičiai kauniškiai (Vareikoniai)	<i>an, en</i>	<i>q, ę</i>	<i>i, ur</i>	<i>i, u</i>		neati- trau- kiamas		

Pagal kitus požymius, kaip matyti iš 2 lentelės, taip pat išskirti rytų aukštaičiai panevėžiškiai ir pietų aukštaičiai.

Vis dėlto ir atsakę skiriamųjų priebalsinių požymių, šio skirstymo autoriai neišvengė, pačių žodžiais tariant, „dviprasmiškumą“. Nemaža šiauliškių dalis nuo Baisogalos iki Jonavos, jų teigimu, „formaliai prijungta prie vakarų aukštaičių, nors daugeliu vokalizmo ypatybių beveik nesiskiria nuo kaimyninių rytinės dalies šnektų (Pagirių, Ramygalos ir kt.)“ (Girdenis, Zinkevičius 1969, 143–144). Sudėtingą šio šnektų ploto priskyrimą tarmei, matyt, lėmė ne tik tarmių tarpusavio sąveika.

4. Tiriamųjų šnektų periferiškumas

Čia ir gerokai plačiau greta tradicinės lietuvių tarmės vartotas ir tebevertinamas vietinis lenkų kalbos variantas (Zinkevičius 1992, 68; Mikulėnienė 1997, 351–352; 2018b, 133–142; 2018c, 1–12; Karaś, Rutkowska et al. 2001; Karaś 2002; 2016, 1–24; Zielińska 2002; Sawaniewska-Mochowa, Zielińska 2005, 69–85; Kazlauskaitė 2008, 600–609; Geržotaitė 2012, 156–174; 2017a, 1290–1299; 2017b, 167–195; Rutkowska 2014, 216–227; Meiliūnaitė 2016, 1278–1284; 2018, 44–75; Leskauskaitė 2018, 31; Brazaitienė 2020, 15–16).

Ne vakarų aukštaičiams šiauliškiams, bet rytų aukštaičiams panevėžiškiams Radviliškio apylinkės, kaip bus matyti toliau, galėjo būti priskirtos taip pat tik „formaliai“. Vakarų aukštaičių kauniškių ir šiauliškių paribyje ties Rugėnais, Vareikoniais ir Muniškiais brėžta naujoji riba (Muniškius priskyrus kauniškiams) galimai taip pat laikytina sąlygine. Pietų aukštaičiams priskirto vadinamojo Žaslių kampo tarmės tyrėjai yra priėję prie nuomonės, kad šios apylinkės vartojamos kalbos atžvilgiu skiriasi nuo tarminio ploto, kuriam yra priskirtos (Zinkevičius 1966, 16).

Šiose apylinkėse, išskyrus Radviliškį, kaip rodo XX a. antrosios pusės tyrėjų pastabos, fiksuota ne tik ryški sąveika su gretimomis rytinėmis šnektomis (Senkus 1953(1), 1–4; Laimutytė, Vidugiris 1953, 5), bet ir vietine lenkų kalba (Švenčionytė 1953, 1; Senkus 1953(1), 1–4). Plačiau apie šiuo laikotarpiu šiauliškių paribių šnektose fiksuotus keliakalbių vietos gyventojų kalbos bruožus žr. Kurauskaitė 1962(2), 3; Morkūnas 1963(1) a, 7–8; 1963(1)b, 2–5; Vidugiris 1962(1), 10; Geržotaitė 2016, 130; Brazaitienė 2020, 15.

Taigi abiejų klasifikacijų požiūriu tiriamosios šnektų atkarpos išryškėjo ne tik kaip pereiginės, bet ir periferinės⁵.

5. Tiriamosios šnektos XXI a. 2-ajame dešimtmetyje

Naujausių garso įrašų perklausą rodo nežymius pokyčius visose trijose varkų aukštaičių šiauliškių paribio šnektų atkarpose abiejų klasifikacijų požiūriu.

Pirmojoje iš atkarpų, arba Radviliškio (Kėrbaičių ir jų apylinkių ties Šilėnais⁶, Liutkiškių, Miežaičių) apylinkėse, dvigarsiai *an*, *en* fiksuoti nepakitę, pvz.: *rañku* ‘rankų’, *šveñčam* ‘švenčiame’. Kirčiuoti kamieno *q*, *ę* išlaikyti sveiki, o žodžio gale tarti dvejopai, pvz.: *ažuolaĩ li.ke* ‘ąžuolai likę’, *žasinaĩ* ‘žąsinai’, *arbāta*, *stikli.ne* ‘arbatą, stiklinę’, *apsivėdi* ‘apsivedę’. Priebalsis *l* retai kietintas ties Kėrbaičiais, pvz.: *dĩ.dela* ‘didelė’, *arklālis* ‘arklelis’, *vištēla* ‘vištelė’, o apie Liutkiškius tokio tarimo pavyzdžių neišgirsta. Trumpasis galūnės *a* atlieptas *u* vos keletą kartų, pvz., *tėvus* ‘tėvas’, *sudž’ũ stu* ‘sudžiusta’ (Kačiuškienė 2012; Griškštienė, Kačiuškienė 2011) (žr. 3 lentelę).

Iš kitų ypatybių minėtinas nekirčiuoto kamieno ir galūnės *ę*, *o* tarimas kaip *i*, *u*, pvz., *mamĩtis* ‘mamytės’, *tivaĩ* ‘tėvai’, *gegužĩ.nis* ‘gegužinės’, *tó’k’us linksmĩ bis* ‘tokios linksmybės’, nekirčiuotų *ie*, *uo* vienbalsinimas, pvz.: *šók’use* ‘šokiuose’, *bāl’use* ‘baliuose’, *venũ* ‘vienų’ ir kt.

Naujesnės medžiagos nesama tik iš Miežaičių (LKA 229). Tikėtina, kad čia kalbinė situacija per daugiau nei penkiasdešimt metų nebus stipriai pakitusi. Tuo labiau, kad gretimų Karčemų (LKA 198) gyventojų kalboje XXI a. pradžios garso įrašuose išgirsta minėtų skiriamųjų ypatybių, tartų dvejopai, atvejų, pvz.: *šveñtis* ‘šveñtės’, *persigañda* ‘persigando’, *rā stu* ‘rąstų’, *pinkelāpis* ‘penkialapis’, *išvėži* ‘išvežę’ (Neivalds, Kačiuškienė 2011).

Stipresnę rytinių šnektų įtaką, kaip ir XX a. antrojoje pusėje ar, remiantis Aleksandro Žirgolio tyrimu⁷, dar anksčiau, galimai patyrusiomis tebelaikytinos gerokai į pietryčius nuo Radviliškio nutolusios Surviliškio apylinkės. Prieš daugiau nei dešimtmetį surviliškiečių kalboje išgirtos visos Radviliškio apylinkėse fiksuotos ir aprašytos ypatybės. Skirtumas tik tas, kad Surviliškyje, dažniau nei apie Radviliškį, trumpasis galūnės balsis *a* atlieptas *u*, pvz.:

⁵ Plačiau apie šias sąvokas žr. Mikulėnienė 2018b, 133–142.

⁶ XXI a. 2-ajame dešimtmetyje tyrėjai konstatavo, kad Kėrbaičiai yra sunykę, todėl apklausė gretimo Šilėnų kaimo gyventojus (Meiliūnaitė 2014, 447).

⁷ Plačiau apie jį žr. Kazlauskaitė 2012, 321–342.

aptvėrtus ‘aptvertas’, *apsi.vedu* ‘apsiveda’, *supĩ kstv* ‘supyksta’, *paraši tv* ‘parašyta’, *tėtv* ‘teta’ (Bankauskaitė–Sereikienė 2011b).

3 lentelė. Vakarų aukštaičių šiauliškių ir rytų aukštaičių panevėžiškių paribio šnektų skiriamosios ypatybės XX a. 7-ojo⁸ ir XXI a. 2-ojo dešimtmečio duomenimis

Požymiai Klasifikacijose (ne)sutampantios vietovės	Kaip atliepiamas priebalsis <i>l</i> (kaip minkštas (+) ar kietas (–))		Kaip atliepiami kamieno tvirtagaliai <i>an, en</i> (išlaikyti (+) ar siaurinti (–))		Trumpasis galūnės balsis <i>a</i> (išlaikytas (+) ar redukuotas (–))	
	XX a. 7 deš. rankraštinės medžiagos duomenimis	XXI a. 2 deš. medžiagos duomenimis	XX a. 7 deš. rankraštinės medžiagos duomenimis	XXI a. 2 deš. medžiagos duomenimis	XX a. 7 deš. rankraštinės medžiagos duomenimis	XXI a. 2 deš. medžiagos duomenimis
Šilėnai (~ Kirbaičių LKA 164 punktą)	–	+ / (–)	– / +	+	+ (šnektos tekstuose / (–) (įrašuose)	+ / (–)
Liutkiškiai (LKA 197)	+ / –	+	–	+	+ (šnektos tekstuose / (–) (įrašuose)	+ / (–)
Miežaičiai (LKA 229)	–	?	– / +	?	+ (šnektos tekstuose (–) (įrašuose)	?
Plg. Karčemos (LKA 198)	+ / –	+ / (–)	+ / (–)	+ / (–)	+ (šnektos tekstuose / (–) (įrašuose)	+ / (–)
Plg. Surviliškis (LKA 335)	–	+ / –	–	+ / (–)	–	+ / –

Antrojoje atkarpoje ties Rugėnais ir jų apylinkių Jakšių kaimu⁹ *l* kietintas vos kelis kartus, pvz., *neláido* ‘neleido’, *láidž’a* ‘leidžia’ (Bankauskaitė–Sereikienė 2011a). Piečiau, Vareikonių ir Muniškių apylinkėse, kaip

⁸ Plačiau apie straipsnyje analizuojamų šiauliškių pakraščių šnektų kalbinę situaciją XX a. 7-ajame dešimtmetyje žr. Geržotaitė 2016, 112–143.

⁹ Rugėnai XXI a. 2-ajame dešimtmetyje tyrėjų nurodyti kaip sunykę, todėl apklausti gretimo Jakšių kaimo gyventojai (Meiliūnaitė 2014, 444–445).

parodė jau atliktas tyrimas, pavyzdžių su kietu *l* išgirsta taip pat nedaug, pvz., *sulā si.t* ‘sulesinti’, *kalbēt* ‘kalbėti’, *palā.ido*_(.) ‘paleido’, (Geržotaitė 2016, 130–131; 2017a, 1294) (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Vakarų aukštaičių šiauliškių ir kauniškių paribio šnektų skiriamųjų ypatybių gretinimas

Požymiai Klasifikacijose (ne)sutampantių vietovės	Kaip atliepiamas <i>l</i> prieš <i>e</i> (kaip minkštas (+) ar kietas (–))		Kirčio atitraukimas (neatitraukiamas (+) ar atitraukiamas (–))	
	XX a. 7 deš. rankraštinės medžiagos duomenimis	XXI a. 2 deš. medžiagos duomenimis	XX a. 7 deš. rankraštinės medžiagos duomenimis	XXI a. 2 deš. medžiagos duomenimis
Rugėnai (LKA 440)	+ / (–)	+ / (–)	–	+ / –
Vareikonai (LKA 470)	+ / (–)	+ / (–)	+ / (–)	+ / (–)
Muniškiai (LKA 496)	+ / (–)	+ / (–)	+ / (–)	+ / (–)

Tiek Rugėnų, tiek Vareikonių ir Muniškių apylinkių gyventojų (iš jų ir ke-
liakalbių) kalboje trumpinti nekirčiuoti ilgieji ir ypač ilginti kirčiuoti trum-
pieji žodžio vidurio balsiai *i*, *u*, pavyzdžiui: *gru.daīs* ‘grūdais’, *šn'u.rālis* ‘šniū-
relis’, *piragūs* ‘pyragus’, *du.dōr'ai* ‘dūdoriai’ (Bankauskaitė–Sereikienė
2011a), *gi.vul'ū.ku*. ‘gyvuliukų’, *mō.ki.kl'ū.kę*. ‘mokykliukė’, *gi.véntojai* ‘gy-
ventojai’, *gru.dá.m* ‘grūdams’, *vi.rēsne* ‘vyresnė’, *gru.dū*. ‘grūdų’, *mī.ško* ‘miš-
ko’, *tę.vū.kas* ‘tėvukas’, *maž'ū.kai* ‘mažiukai’, *neži.no*. ‘nežino’, *arklī.dę* ‘ar-
klidė’ (Geržotaitė 2016, 131; 2017a, 1290–1299). 2018–2020 m. surinktų
duomenų pagrindu atliktas Kauno apylinkių šnektų tyrimas taip pat parodė,
kad kirčiuoti trumpieji balsiai Vareikonių, Muniškių, Bābtų ir kitose rytinėse
apylinkėse ilginami ryškiau ir sistemiškiau (Mikulėnienė, Bakšienė et
al. 2023, 66). Toks šių balsių tarimas, matyt, aiškintinas vietinės lenkų kalbos
poveikiu (žr. Mikulėnienė 1995a, 36–39).

Kirtis iš trumpos galūnės šiek tiek dažniau atitrauktas apie Rugėnus,
pvz.: *tę.vus* ‘tėvūs’, *gr'ōv'us* ‘grioviūs’, *tvō.ra* ‘tvorà’, *laūk'us* ‘laukūs’, *dev'ī.ni*
‘devyni’, *piēt'us* ‘pietūs’ (Bankauskaitė–Sereikienė 2011a). Vareikonių

ir Muniškių apylinkėse, jau atlikto tyrimo duomenimis, kirtis atitrauktas rečiau, pvz.: *viēna* ‘vienà’, *viētas* ‘vietàs’¹⁰, *mokī kla* ‘mokyklà’, *n'etò l'i* ‘netolì’, *n'etò l'im'i* ‘netolimì’, *s'ept'ī n'i* ‘septynì’, *n'ē ra* ‘nèrà’, *pò ras* ‘poràs’, *p'iētus* ‘pietùs’, *namuòs'e*¹¹ ‘namuosè’, *sūr nu.s* ‘sūnùs’ (Geržotaitė 2016, 131; 2017a, 4–6).

Iš kitų ypatybių tiek Rugėnuose, tiek ir piečiau jų, išgirsta nekirčiuotų galūnių balsių *ę*, *o* atliepimo *i*, *u*, pvz.: *vī ru* ‘vyro’ (Geržotaitė 2016, 131), *mergaīti* ‘mergaitė’ (Geržotaitė 2016, 131), *júodus dē lis* ‘juodos dėlės’ (Geržotaitė 2016, 131), *ro.gūtis* ‘rogutės’ (Geržotaitė 2017a, 1294), *daržó vis* ‘daržovės’, *senó vis* ‘senovės’. Apie Rugėnus nekirčiuoti kamieno *ę*, *o* ir *ie*, *uo* dažniau atliepti *e*, *u*, pvz., *žulí nai* ‘žolynai’, *denūr* ‘dienų’, *nusi.juke* ‘nusijuokė’, *rešutūr*, *rešutáut* ‘riešutų, riešutauti’, *šenáuk* ‘šienauk’, *Jó svain'use* ‘Jósvainiuose’ (Bankauskaitė–Sereikienė 2011a).

Trečioji atkarpa, apimanti Žaslių, Papaččių, Káugonių apylinkes, kalbiniu (tarminiu) požiūriu išsiskiria iki šiol. Garso įrašų perklausa rodo, kad Žasliuose jau nedžukuota (Kudirka 2012). Vos po vieną šią ypatybę iliustruojantį atvejį išgirsta Papaččiuose ir Káugonyse, pvz., *cik* ‘tik’, *cē* ‘čia’ (Litvinskaitė 2011a; 2011b). Pasitaikė tik veiksmažodžių būtojo kartinio laiko pirmojo asmens formų su *t*, pvz.: *neātjaut'au* ‘neatjaučiau’, *mat'aū* ‘mačiau’, *skarī t'u* ‘skaryčių’ (Litvinskaitė 2011a; 2011b; Kudirka 2012).

Žasliuose neišgirsta ir buvusių nosinių balsių *q*, *ę* siaurinimo. Ties Papaččiais toks tarimas užfiksuotas vos kelių pateikėjų kalboje, pvz., *tó ki namúku* ‘tokį namuką’, *ká ru* ‘karą’, *anú* ‘aną’, *sušūr la* ‘sušalo’. Káugonyse nosiniai *q*, *ę*, išskyrus kelis atvejus, taip pat daugiausia išlaikyti sveiki, pvz., *pasileñki* ‘pasilenkę’, *margúti* ‘margutę’ (Litvinskaitė 2011a; 2011b; Kudirka 2012) (žr. 5 lentelę).

Be aptartų diferencinių ypatybių, Papaččių ir Káugonių gyventojų kalboje, matyt, dėl sąveikos su rytinėmis šnektoms, nekirčiuotas *o*, *uo* dažnai tartas kaip *a*, nekirčiuotas *ie* atlieptas *e*, pvz., *kak'ūs* ‘kokius’, *bral'aī* ‘broliai’,

¹⁰ Formos *viētas*, *mokī kla*, *s'ept'ī n'i* ir kt. gali būti laikomi koloninio kirčiavimo atvejais (žr. Mikulėnienė 1995b, 450; Tuomienė 2005, 65–69; Urbanavičienė 2006, 221; 2010, 177; Ragaišienė 2024, 186 ir kt.).

¹¹ Antrame nuo galo skiemenyje (diachroniškai daugiskaitos akuzatyvo galūnėje) kirčiuojamos daugiskaitos vietininko formos *namuòs'e* ir kt. gali būti paveldėtos iš seno (žr. Morkūnas 1964, 107–146; Kazlauskas 1968, 160–163; Zinkevičius 1980, 196–197; Ragaišienė 2023, 202 ir kt.).

našalī ‘nuošalyje’, *tevaī* ‘tėvai’, *nėraš’u* ‘neruošiu’, *mač’u.ti* ‘močiutė’, *pašenáut* ‘pašienauti’, *bedū*. ‘bėdų’, *ažal’u.kas* ‘ąžuoliukas’, *mesōs* ‘mėsos’, *sadinam* ‘sodinome’, *padūku* ‘puoduką’ (Litvinskaitė 2011a; 2011b).

5 lentelė. Vakarų aukštaičių kauniškių ir pietų aukštaičių paribio šnektų skiriamųjų ypatybių gretinimas

Požymiai Klasifikacijose (ne)sutampančios vietovės	Kaip atliepamos afrikatos č, dž prieš galūnę (išlaikytos (+) ar neišlaikytos (–))		Kaip atliepami a) kamieno ir b) galūnės q, ę (išlaikyti (+) ar siaurinti (–))	
	XX a. 7 deš. rankraštinės medžiagos duomenimis	XXI a. 2 deš. medžiagos duomenimis	XX a. 7 deš. rankraštinės medžiagos duomenimis	XXI a. 2 deš. medžiagos duomenimis
Žasliai (LKA 538)	+	+	a) + / (–); b) –	a) +; b) +
Paparčiai (LKA 539)	+ / (–)	+ / (–)	a) + / (–); b) –	a) + / (–); b) + / (–)
Kaugonys (LKA 574)	+	+ / (–)	a) + / (–); b) –	a) +; b) +

Keliakalbių Žaslių gyventojų lietuvių kalboje fiksuotas itin dažnas kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimas, pvz.: *kakl’u.kus* ‘kakliukus’, *tevū.kai* ‘tėvukai’, *sol’u.kai* ‘suoliukai’, *vi.šta* ‘vištą’, *dī.delis* ‘didelis’, *tari.mas* ‘tarimas’ (Kudirka 2012).

Pastarųjų garso įrašuose neišgirsta slavų kalbų poveikiu aiškintino ilgųjų kirčiuotų ę, o dvibalsinimo, kuris tyrėjų fiksuotas Jonavės apylinkėse (Kazlauskaitė 2012, 601–602; Mikulėnienė 2018a, 17). Tačiau esama nemažai tam tikrą o ir uo neskyrimą rodančių atvejų, pvz.: *su šlōta* ‘su šluota’, *atidōda* ‘atiduoda’, *tōpu* ‘tuopų’, *krōpas* ‘kruopas’, *medōl’us* ‘meduolius’ (Kudirka 2012).

Iš mažens mokėję lietuvių ir lenkų kalbas, kalbėdami lietuviškai žasliškiai linksta pabrėžti ne antrąją, o pirmąją dvigarsių *au*, *ai*, *an* dėmenį, pvz.: *áuškštai* ‘aūkštai’, *Káuono* ‘Kaūno’, *kráujas* ‘kraūjas’, *krántas* ‘krañtas’, *dáuobos* ‘daūbos’, *svaráinių* ‘svarainių’ (Kudirka 2012).

Taigi XXI a. pradžioje ties vakarų aukštaičių šiauliškių pakraščių šnektomis išryškėję pokyčiai vertintini dvejopai. Nedidelius kai kurių iš pagrį-

dinių izofonijų poslinkius, pavyzdžiui, ties pirmosios atkarpos vietovėmis ir šiek tiek piečiau jų, matyt, lėmė tradicinių tarmių tarpusavio, jų ir bendrinės kalbos sąveikos procesai. XX a. 7-ojo ir ypač XXI a. 2-ojo dešimtmečio tarmių medžiagos analizė rodo, kad Radviliškio apylinkių šnektos, priešingai nei Surviliškio, galimai daugiau bendrų ypatybių visada turėjusios su gretimomis vakarinėmis.

Kitose atkarpose fiksuoti ryškesnieji bruožai yra būdingi tiek tiriamosioms šnektoms, tiek ir greta jų vartojamai lenkų kalbai. Todėl vartojamas lietuviškas variantas, kaip rodo čia jau atliktų tyrimų rezultatai, matyt, vertintinas ne kaip tradicinės šnektos tęsinys, bet kaip vietinės lenkų kalbos pagrindu besiformuojantis antrinis (Mikulėnienė 2018a, 11–25; Mikulėnienė, Pacevičiūtė 2019, 41–58; Mikulėnienė, Bakšienė et al. 2023, 66, 74–76).

6. Išvados

XXI a. pradžios tarmių garso įrašuose užfiksuotų vakarų aukštaičių šiauliškių ir su jais besiribojančių vakarų, rytų ir pietų aukštaičių šnektų atkarpas skirtingais laikotarpiais skiriančių ir joms būdingų tarminių požymių analizė išryškino šiuos jų vartojimo pokyčius:

1. Pirmojoje šnektų ploto atkarpoje ties Kėrbaičiais, Liūtikiškiais ir Miežaičiais dvigarsiai *an*, *am*, *en*, *em* ir buvę nosiniai balsiai *q*, *ę* nesiaurinti, priebalsis *l* beveik neketintas. Reti ir trumpųjų balsių *a*, *u* galūnėse atliepimo *v* atvejai. Pastarasis tarimas gausiau paliudytas piečiau, Surviliškio apylinkėse.
2. Antrojoje atkarpoje ties Rugėnais, Vareikoniais ir Muniškiais išgirstos tik kelios formos su kietu *l*. Fiksuoti retesni kirčio atitraukimo, tačiau dažnesni nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimo ir ypač kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimo atvejai.
3. Trečioji atkarpa, apimanti Žaslių, Papačių ir Kaugonių apylinkes, kalbiniu (tarminiu) požiūriu išsiskiria iki šiol. Be tarmės, kai kurie Žaslių tiriamieji prisipažįsta tebevartojantys vietinę lenkų kalbą:
 - 3.1. Tarminėje vietos gyventojų kalboje tiek afrikatos *č*, *dž*, priebalsiai *t*, *d* bei jų junginiai *tv*, *dv*, tiek buvę nosiniai *q*, *ę* daugiausia išlaikyti nepakitę.
 - 3.2. Dvikalbių šnektos atstovų lietuvių kalbai būdingas *ė* ir *ie*, *o* ir *uo* neskyrimas, pirmojo skiemens pabrėžimas tvirtagališkai kirčiuojamuose dvigarsiuose, nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimas ir ypač kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimas.

Gauti rezultatai rodo nežymias visų trijų klasifikacijose nesutampančių tiriamųjų šnektų plotų atkarpų slinktis. Vienų vakarų aukštaičių šiauliškių pakraščių šnektas diferencijuojančių požymių, matyt, veikiant natūraliems, t. y. tradicinių tarmių ir bendrinės kalbos sąveikos, procesams, linkstama atsisakyti, tačiau ankstesnę kalbinę situaciją liudija visame plote tebefiksuojami pavieniai atvejai. Kitos skiriamosios ypatybės sutampa su bruožais, būdingais tradicinės šnektos ir vietinės lenkų kalbos pagrindu plačiame Kaūno–Jonavės ruože besiformuojančiam antriniam dialektui.

THE PERIPHERAL NATURE OF THE WESTERN AUKŠTAITIAN SUBDIALECT OF ŠIAULIAI

Summary

This article aims to determine the shifts in the dialect segments of Zinkevičius and Girdenis's classification of the Western subdialect of Šiauliai and the neighbouring Western, Eastern, and Southern Aukštaitian subdialects. Audio recordings of these dialects from the early 2010s provide the material for analysis.

The linguistic (dialectal) situation of the studied subdialects is analysed through the dialectal features that distinguish them in the classifications of Lithuanian dialects of several periods, as present in audio recordings.

Small shifts in some of the main isophones (hard *l*; the affricates *c*, *dz* instead of *t*, *d* and *č*, *dž* in certain positions (so-called *dzūkavimas*); former nasals *q*, *ɣ*) may have arisen from the processes of interaction between traditional dialects and, furthermore, between the dialects and the Standard Lithuanian language. The usage of other features (pronunciation of unstressed long vowels and especially stressed short vowels) is characteristic not only of traditional Lithuanian subdialects but also of the local Polish language used alongside them. In other words, these traits already coincide with the features characteristic of the secondary dialect forming based on traditional speech and local Polish in the wide Kaunas–Jonava region.

RANKRAŠTINIAI ŠALTINIAI

1942–1943 m. atsakytų apklausos lapų (žodžių geografijai) registracija (mašinraštis). Rankraštis saugomas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro tarmių archyve.

Kurauskaitė, Marija 1962(2), 516. *Informacijos*. Rankraštis saugomas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve, Nr. 756(3).

Laimutytė, Aldona, Aloyzas Vidugiris 1953, *Vievio raj., Dainavos apyl., Kaugonų km.* Rankraštis saugomas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve, Nr. 141.

Morkūnas, Kazys 1963(1)a, *Kauno raj. Babtai–Vareikoniai (Nr. 470). Informacijos ir tekstai*. Rankraštis saugomas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve, Nr. 765(2).

Morkūnas, Kazys 1963(1)b, *Kauno(–Kėdainių) raj. Kačergiai [Vandžiogala]. Informacijos ir tekstai*. Rankraštis saugomas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve, Nr. 773(2).

Senkus, Juozas 1953(1), *Vievio rajono, Paparčių tarmės (Nr. 539) informacinės žinios ir tekstai*. Rankraštis saugomas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve, Nr. 130(2).

Švenčionytė, Birutė 1953, *Kaišiadorių rajono Žaslių apylinkių tekstai*. Rankraštis saugomas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve, Nr. 138.

Vidugiris, Aloyzas 1962(1), *Informacija ir tekstai. Karmėlava, Kauno raj. – 517*. Rankraštis saugomas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve, Nr. 744(3).

GARSINIAI ŠALTINIAI

Bankauskaitė–Sereikienė, Gabija 2011a, *Rugėnai, Jakšiai* (LKA 440). Įrašai (5 vnt., trukmė – 6 val. 14 min. 25 sek.) saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

Bankauskaitė–Sereikienė, Gabija 2011b, *Surviliškis* (LKA 335). Įrašai (6 vnt., 6 val. 15 min. 50 sek.) saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

Grikštienė, Giedrė, Genovaitė Kačiuškienė 2011, *Liutkiškiai* (LKA 197). Įrašai (9 vnt., 6 val. 53 min. 56 sek.) saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

Kačiuškienė, Genovaitė 2012, *Kirbaičiai, Šilėnai* (LKA 164). Įrašai (10 vnt., 10 val. 1 min. 6 sek.) saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

Neivalds, Inesa, Genovaitė Kačiuškienė 2011, *Karčemos* (LKA 198). Įrašai (8 vnt., 8 val. 43 min. 4 sek.) saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

Kudirka, Robertas 2012, *Žasliai* (LKA 538). Įrašai (6 vnt., 6 val. 47 min. 50 sek.) saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

Litvinskaitė, Daiva. 2011a, *Paparčiai* (LKA 539). Įrašai (7 vnt., 10 val. 37 min. 27 sek.) saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

Litvinskaitė, Daiva 2011b, *Kaugonys* (LKA 574). Įrašai (7 vnt., 9 val. 28 min. 21 sek.) saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

LITERATŪRA

Baranovskij, Antonij 1898, *Zamětki o litovskom“ jazykě i slovarě*. Sanktpeterburg“: Tipografija Imperatorskoj Akademii Nauk“.

Brazaitienė, Laura 2020, Kauno apylinkių šnektos rankraštinių šaltinių duomenimis, *Lietuvių kalba* 14, <https://www.journals.vu.lt/lietuviu-kalba/lt/article/view/22457>.

Geržotaitė, Laura 2012, Pietinės vakarų aukštaičių šiauliškių šnektos: geolingvistinis aspektas ir jo interpretacijos, *Acta Linguistica Lithuanica* 67, 156–174.

Geržotaitė, Laura 2016, *Lietuvos tarmių klasifikacijos tyrimas geolingvistiniu aspektu*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Lietuvių kalbos institutas.

Geržotaitė, Laura 2017a, Geolingvistinis Babtų apylinkių šnektų tyrimas, in Damijonas Šniukas (vyr. red.), *Babtai*, Vilnius: Versmė, 1290–1299, 1514.

Geržotaitė, Laura 2017b, Ramygalos šnektą lietuvių tarmių klasifikacijose: geolingvistinė analizė, *Acta Linguistica Lithuanica* 77, 167–195.

Girdenis, Aleksas 1971 (rec.), Kazys Morkūnas (ats. red.): Lietuvių kalbos tarmės (chrestomatija), 1970, *Baltistica* 7(2), 201–209.

Girdenis, Aleksas, Zigmas Zinkevičius 1966, Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, *Kalbotyra* 14, 139–147.

Jaunius, Kazimieras 1911, *Lietuvų kalbos gramatika*, Peterburgas: Mokslų Akademijos spaustuvė.

Karaś, Halina 2002, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*, Warszawa, Puńsk: Wydawnictwo „Auśra”.

Karaś, Halina 2016, *Język polski na Kowieńszczyźnie – sytuacja, zmiany, stan na początku XXI wieku*, in Kristina Rutkowska (red.), *Lietuvos lenkų tarmės. Elektroninis leidinys*, http://www.lenkutarmes.flf.vu.lt/files/karas_Język_polski_na_Kowienszczyznie_sytuacja_zmiany_stan.pdf (2024 11 10).

Karaś, Halina, Krystyna Rutkowska, Kinga Geben, Wiktoria Uśniskienė 2001, *Język polski na Kowieńszczyźnie. Historia, sytuacja socjolingwistyczna, cechy, językowe, teksty*, Warszawa: Elipsa.

Kazlauskaitė, Rūta 2008, Jonavos šnektos fonetinės ypatybės, in Saulius Ambrazas, Danguolė Mikulėnienė (sud.), *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 2*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 600–609.

Kazlauskaitė, Rūta 2012, Balsių sistema Aleksandro Žirgolio darbe „Surviliškio tarmė“, *Baltistica* 47(2), 321–342.

Kazlauskas, Jonas 1968, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika (kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis)*, Vilnius: Mintis.

Leskauskaitė, Asta 2018, Šiaurinių pietų aukštaičių lingvistinis kraštovaizdis XX a. 6–7 dešimtmetyje, in Rima Bakšienė, Nadežda Morozova (sud.), *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 26–43.

LKA 1 – Kazys Morkūnas (ats. red.), *Lietuvių kalbos atlasas 1: Leksika*, Vilnius: Mokslas, 1977, žemėl. Nr. 1.

LKT – Elena Grinaveckienė et al. (sud.), *Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija*, Vilnius: Mintis, 1970.

Meiliūnaitė, Violeta 2014, Optimizuotų Lietuvių kalbos atlaso punktų sąvadas (7 PRIEDAS), in Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė (red.), *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*, Vilnius: Briedis, 439–454.

Meiliūnaitė, Violeta 2016, Pietiniai panevėžiškiai: bendrieji Ramygalos šnektos bruožai, in Gražina Navalinskienė (sud.), *Ramygala*, Vilnius: Versmė, 1278–1284.

Mikulėnienė, Danguolė 1995a, Variantai normos ir sistemos požiūriu, *Kalbos kultūra* 67, 36–39.

Mikulėnienė, Danguolė 1995b, Tarmės garsyno ypatybės, in Venantas Mačiekus (sud.), *Dieveniškės*, Vilnius: Mintis, 447–454.

Mikulėnienė, Danguolė 1997, Iš Žaslių ir Paparčių šnektų bei jų tyrimo istorijos, in Judita Mačiokienė (sud.), *Paparčių ir Žaslių apylinkės*, Kaišiadorys: Kaišiadorių etninės kultūros centras, 351–363.

Mikulėnienė, Danguolė 2013, Lietuvių tarmių tinklas: jo ištakos ir optimizacija, *Acta Linguistica Lithuanica* 68, 71–91.

Mikulėnienė, Danguolė 2014, Geolingvistikos raida Lietuvoje, in Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė (red.), *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*, Vilnius: Briedis, 81–104.

Mikulėnienė, Danguolė 2018a, *Dėl antrinių dialektų formavimosi ir raidos*, in Rima Bakšienė, Nadežda Morozova (sud.), *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 11–25.

Mikulėnienė, Danguolė 2018b, XXI a. lietuvių tarmėtyros sąvokos: tarminių kalbos variantų periferiškumas ir pereigiškumas, *Prace Bałtystyczne* 7, 133–142.

Mikulėnienė, Danguolė 2018c, Multimodalusis tarmėtyros modelis: vietinės lenkų kalbos variantiškumo Lietuvoje tyrimo galimybės, in Kristina Rutkovska (red.), *Lietuvos lenkų tarmės. Elektroninis leidinys*, http://www.lenkutarmes.flf.vu.lt/files/mikulenienė_%20tarmetyros_modelis.pdf (2024 11 11).

Mikulėnienė, Danguolė, Rima Bakšienė, Laura Brazaitienė, Agnė Čepaitienė, Darius Ivoška, Žydrūnas Šidlauskas 2023, *(Ne)atrasti Pakaunės turtai: kalbinis variantiškumas sociogeolingvistikos požiūriu*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, <https://lki.lt/wp-content/uploads/2024/02/Kolektyvine-monografija-Ne-atrasti-Pakaunes-turtai.pdf> (2024 10 03).

Mikulėnienė, Danguolė, Agnė Čepaitienė 2021, Tarmyno punkto samprata, *Baltistica* 56(1), 81–106, <https://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/2423/2365> (2024 11 15).

Mikulėnienė, Danguolė, Aušra Pacevičiūtė 2019, Language shift: The case of the Žemimai area in the Kaunas-Jonava region, *Acta Baltico-Slavica* 43, 41–58.

Morkūnas, Kazys 1964, Iš rytų aukštaičių tarmių daugiskaitos inesyvo formų istorijos, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 7, 145–152.

Ragaišienė, Vilija 2023, Vietininkų kirčiavimo polinkiai pietų aukštaičių šnektose, *Acta Linguistica Lithuanica* 89, 190–210. <https://journals.lki.lt/actalinguisticallithuanica/article/view/2284/2355> (2025 04 23).

Ragaišienė, Vilija 2024, Linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo polinkiai XX a. 6–7 dešimtmečių rytų aukštaičių uteniškių šnektų rankraštiniuose šaltiniuose, *Bendrinė kalba* 97, 179–205, <https://journals.lki.lt/bendrinekalba/article/view/2394/2446> (2025 04 24).

Rutkovska, Kristina 2014, Lenkų kalbos paplitimas ir vartojimo atvejai, in Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė (red.), *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*, Vilnius: Briedis, 216–227.

Rutkovska, Kristina 2016, Dabartinė Lietuvos lenkų tarmių būklė, in Kristina Rutkovska (red.), *Lietuvos lenkų tarmės. Elektroninis leidinys*, http://www.lenkutarmes.flf.vu.lt/files/rutkovska_siuolaikines_lenku_tarmes.pdf.

Salys, Antanas 1933, Kelios pastabos tarmių istorijai, *Archivum Philologicum* 4, 21–34.

Salys, Antanas 1935, *Lietuvių kalbos tarmės*, Kaunas.

Salys, Antanas 1946, *Lietuvių kalbos tarmės* (Rankraščio teisėmis), Tübingenas.

Salys, Antanas 1992, *Raštai 4: Lietuvių kalbos tarmės*, red. Petras Jonikas, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.

Sawaniewska-Mochowa, Zofia, Anna Zielińska 2005, Szlachta laudańska i jej polszczyzna dawniej i dziś, *Acta Baltico-Slavica* 29, 69–85.

Šukys, Jonas 1970, Svarbus lituanistikos veikalas, *Tarybinis mokytojas* 94, 4.

Tuomienė, Nijolė 2005, *Ramašconių šnektos daiktavardžio kaityba: sociolingvistinis tyrimas*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Lietuvių kalbos institutas.

Urbanavičienė, Jolita 2006, Rytų aukštaičių vilniškių pakraštinių šnektų kirčiavimo ypatumai, *Baltistica* 41(2), 212–231.

Urbanavičienė, Jolita 2010, *Svirčių šnektos fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Zielińska, Anna 2002, *Mniejszość polska na Litwie kowieńskiej. Studium socjolingwistyczne*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

Zinkevičius, Zigmas 1966, *Lietuvių dialektologija: lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis.

Zinkevičius, Zigmas 1969, Apie lietuvių kalbos tarmių skirstymą, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija* 3(31), 365–380.

Zinkevičius, Zigmas 1980, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* 1, Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius, Zigmas 1992, *Lietuvių kalbos istorija 5: Bendrinės kalbos iškilimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Laura BRAZAITIENĖ

Geolingvistikos centras

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5

LT-10308 Vilnius

Lithuania

[laura.brazaitiene@lki.lt]